

VITA A XX. KONGRESSZUS TANULSÁGAI RÓL AZ IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁSBAN

1956. június 1-én és 2-án a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete és az Oktatásügyi Minisztérium kétnapos ankétot rendezett a XX. kongresszus tanulságairól az irodalomtörténetírásban és az egyetemi irodalomtörténet-oktatásban.

A megbeszélések első napján az irodalomtörténetírás kérdéseit vitatták meg az Irodalomtörténeti Intézetben. Jelen voltak az Intézet munkatársain kívül valamennyi egyetemünk és főiskolánk irodalomtörténeti oktatói és számos, egyéb helyeken működő irodalomtörténész. A vitát Sötér István, a Tudományos Tanács elnöke vezette és a vitaindító referátumot Tolnai Gábor a Tudományos Tanács tagja tartotta. E helyen ismertetni kívánjuk a vita egész anyagát, Tolnai Gábor referátuma kivételével, amely teljes terjedelmében itt megjelenik.

Ismertetésünk az Irodalomtörténeti Közlemények jellegének megfelelően részletesen foglalkozik a speciális irodalomtörténeti problémákkal, de közli a napjaink élő irodalmára vonatkozó összes fontosabb megállapítást is.

Az első felszólaló *Egri Péter* volt. Mai irodalmi és kritikai életünket bírálta. Tiltakozott az ellen, hogy élő irodalmunkkal foglalkozó terjedelmesebb elemző cikket nincs hol megjeleníteni. Merészebb cikkeket egyedül az *Új Hang* hozna — ha volna elegendő papírja —, a *Csillag* és az *Irodalmi Újság* vagy teljesen elzárkózik ilyenek közlésétől, vagy erősen megcsönkítva adja csak ki őket. Példának hozta fel saját cikkét, mely „Gondolatok a kritikáról” címmel az *Irodalmi Újság* 1956. június 2-i számában jelent meg szintén erősen megrövidítve, élesebb fordulataitól megfosztva.

Ezután ismertette cikkének egész gondolatmenetét. — A kritikában, sőt az irodalomtörténetírásban is, mihielyt a jelenről van szó, a konkrét elemzés elsikkad, és a dialektika nem érvényesül — mondotta. Ennek oka pedig az, hogy a történészek és a közgazdászok legutóbbi vitáinak tanulsága szerint a gazdasági, a politikai és a társadalmi helyzetnek igazán alapos elvi elemzése három év óta nem volt és ma sincsen.

Egri Péter után *Bóka László* kapott szót. Bevezetőben hangsúlyozta, hogy a XX. kongresszus tapasztalatainak értékesítése, helyzetünk felmérése nem kampányfeladat. A végleges eredmények eléréséhez még hosszú munka kell, e munkához kíván felszólalásával hozzájárulni.

A XX. kongresszus megteremtette a lehetőségeket, hogy az alkotó tudományosság útjára lépjünk. A szabad viták kibontakozásának talán még megvannak az *Egri Péter* említette gyakorlati akadályai, de a szükségletet követelő türelmetlensége előbb-utóbb el fogja sodorni őket, s azokkal az adminisztratív rendszabályokkal, amelyekkel az elmúlt években elnyomták az ilyen vitákat, ma már nem találkozunk.

A dogmatizmus és a személyi kultusz az irodalomtörténetírásban soha nem okozott olyan károkat, mint a történetírásban: már a legkorábbi marxista irodalomtörténeti monográfiák sem voltak olyan mértékben dogmatikusak, mint a megfelelő időszak történeti munkái, s volt néhány irodalomtörténészünk, mint például *Turóczi-Trostler József* és *Komlós Aladár*, aki a dogmatizmus hatását szinte mindig el tudta kerülni. A személyi kultusz hatása is más volt az irodalomtörténetírásban, mint más tudományágakban, mert az irodalomtörténészek között nem voltak olyan nagytekintélyű vezetők — mint p. o. a történészek között —, akik nézeteiket egész tudományágukra rákényszeríthették volna. A személyi kultuszt azonban pótolta nálunk a személyeskedés, egyes irodalomtörténészek körül kisebb klikkek alakultak ki, s ezek szerettek volna mindenkit ledorongolni, aki nem volt velük egy nézeten. Egészséges kollektív vezetés az irodalomtörténészek között nem tudott kialakulni, „két-három embernek a megbeszélése pótolta a kollektívumot, a vélemények demokratikus megkérdését, kiérlelését s annak alapján a döntés meghozását”.

A személyi kultusznak voltak nálunk természetesen más megnyilvánulásai is — folytatta *Bóka László* —, például *Révai* elvtárs bizonyos tételeinek dogmatikus, helytelen átvétele; *Révai* megállapításai általában helyesek, de mi olyan jelenségekre is rá akartuk húzni őket, amelyekre nem vonatkoztak. Például a *Kölcsey*-tanulmány egyes megállapításainak ilyen helytelen alkalmazása miatt eltorzult *Csokonai* értékelése, *Berzsenyivel* nem tudunk mit kezdeni. Ugyanígy bántunk el *Arany* 1848 utáni munkásságával, *Jókaival*, *Madách*-csal is egy ideig. Ilyen a népi írók kérdése is: *Révai* kitűnő tanulmányát, melyben a népi irodalom politikai arculatáról beszél, mechanikusan alkalmaztuk irodalmi műveink esztétikai értékelésére.

A gyávaság és a személyi kultusz volt az oka *Bóka* L. szerint annak is, hogy a *Lukács*-és a *Déry*-vitában irodalomtörténészeink hallgattak.

Ezután a felépítménynek azt a meghatározását bírálta *Bóka*, amelyet Sztálin a nyelvtudományi vitában adott. Ez a Sztálin-féle meghatározás csak az intézményekre áll, az irodalomra mechanikusan nem alkalmazható. Ezt a meghatározást mindmáig minden megfontolás nélkül elfogadtuk. Ugyanígy fogadtuk el azokat a tételeket, melyek sommásan elutasítják a kapitalista államok kultúráját, és nem vettük észre, hogy ebben a népek iránti bizalmatlanság is benne rejlik.

A dogmatizmus légkörében kialakult szellemi tunyaság következménye, hogy a marxista esztétika meglevő eredményeit — elsősorban *Lukács* György műveit — nem ismerjük eléggé. De nemcsak arról van szó, hogy *Lukács* elvtárstól mi nem tanultunk, hanem nem is vitatkoztunk vele — holott a marxista esztétika kalakításáért az irodalomtörténészek is felelősek, s hogy az ilyen viták nem terméketlenek azt *Sőtér* elvtárs példája bizonyítja, aki *Lukács*nak *Madách*ról vallott nézeteivel vitakozott.

A dogmatizmus és citatológia e nyegnyilvánulásainak bírálata után *Bóka* László arra hívta fel a figyelmet, hogy bármennyit is idéztük az utóbbi években a marxizmus klasszikusait, mégsem ismerjük őket eléggé. Példaként Lenin két megjegyzését említette, amelyek arra ösztönöznek, hogy 1848-as szabadságharcunk és az 1867-es kiegyezés eddigi történelmi értékelését revízió alá vegyük. Vulgáris módon kezeltük *Bóka* szerint a liberális sajtószabadság kérdését is, amikor csak korlátait hangsúlyoztuk, azokról az előnyökről teljesen megfeledkezve, amelyeket a maga korában a haladó erők számára jelentett. Ez utóbbi hiba mögött az rejlett, hogy magunk is eltűrtük a XX. kongresszus előtt a szocialista szabad kritika elnyomását.

Irodalomkritikánk s irodalmunk eddigi fejlődéséről szólva megállapította *Bóka* László, hogy a felszabadulás óta állandóan kísértett az a tévedés, hogy minden hibáért az értelmiséget tettük felelőssé, bizalmatlanok voltunk az értelmiséggel szemben, s ugyanakkor fetiszizáltuk a munkásosztályt, amely pedig, mint arra már Lenin figyelmeztetett, szintén nem mentes a kispolgári befolyástól.

Ehhez kapcsolódik, hogy sokáig nem mertük nyíltan megmondani, hogy felszabadulás utáni irodalmunk művészi értékben alatta marad a korábbi polgári irodalomnak. Irodalmunk gyengeségeinek kendőzgetése aztán megakadályozott abban, hogy a valódi értékekre kellő nyomatékkal rámutassunk.

A továbbiakban egyetértett *Egri* Péterrel abban, hogy kritikánk fejlődését nagyban gátolta a valóság kendőzeten ismeretének hiánya. Ha tehát optimizmusról vagy pesszimizmusról volt szó, nem azt néztük, hogy a valóságos helyzetben van-e optimizmusra vagy pesszimizmusra oka az íróknak, hanem egyszerűen azt mondtuk, hogy a pesszimizmus burzsoá csökevény. Azt hiszem — mondotta —, a kritikában és az önkritikában oly elmaradtak vagyunk, hogy első feladatunk jelenleg a kritika szabad kibontakoztatása. E vitának szűk nyilvánossága azt mutatja, hogy ezért még nem tettünk meg mindent.

Tóth Dezső hozzászólásában a következőket mondotta:

A marxista irodalomtörténetírás és esztétika feladata, hogy az előttünk álló végtelen bonyolult és sokrétű irodalmi jelenséget visszavezesse a maga társadalmi-politikai alapjára, materialista magyarázatot adjon egy roppant összetett, komplex tudati jelenségeknek. E feladat megoldásában *Lukács* György és tanítványai általában messzebb jutottak, mint az irodalomtörténészek jórésze.

A marxista esztétika jelenlegi fejlettségi stádiumában azonban nem állíthatjuk magunk elé teljes és kötelező érvénnyel ezt a követelményt. Irodalmunk egészét nézve számtalan olyan jelenséggel, alakkal, művel, stílusáramlattal találkozunk, ahol pillanatnyilag, soronlevő feladatunk még csak az, hogy ezeket a jelenségeket egyszerűen feltérképezzük, fogalmi nyelvre lefordítsuk, hogy bizonyos irodalmi jelenségek egyszerű visszaadására törekedjünk. Ez lenne a kiindulópontja annak, hogy az így feltérképezett fehér területek anyagát, mintegy következő lépésként; a maga társadalmi-politikai alapjára visszavezessük. Irodalomtörténészeink általában a teljes materialista magyarázat maximalista igényével közeledtek témáikhoz. Ahol ezt nem tudták megadni, ott a kényes kérdéseket egyszerűen elhallgatták, vagy pedig a túlságosan

bonyolult irodalmi jelenségeket leegyszerűsítették, s így teremtettek erőszakolt kapcsolatot köztük és bizonyos társadalmi jelenségek között. Azt hiszem — mondotta *Tóth Dezső* —, hogy a szabad próbálkozás, az önálló gondolkodás, egyik feltétele is abban állna, hogy nyújtsunk lehetőséget arra, hogy bizonyos területeknek ilyen feltáró, logikai formákba öltöző megoldását adhassuk. Sőtér elvtárs romantika-referátuma jó példa az ilyenyszerű munkára.

Ez kapcsolatban van a polgári irodalomtörténetírással való viszonyunkkal is — mondotta a továbbiakban. Kézenfekvő tapasztalatunk az, hogy a polgári irodalomtörténetírásnak a pozitív anyagfeltárás mellett számunkra a legfelhasználhatóbb eredményei éppen az olyanfajta alkotások, amelyek bizonyos irodalmi, nagyon komplex, nehezen megragadható jelenségeket mintegy tükröznek. *Horváth János* például sokkal többet tudott megragadni *Petőfi* művészi gazdaságából, mint mi, annak ellenére, hogy mi pontosabban látjuk *Petőfi* helyét a magyar irodalom egészében. Ennek oka az, hogy mi *Petőfi* életművéből csak a társadalmi-politikai jelenségekkel közvetlenül kapcsolatba hozható mozzanatokra fordítottunk figyelmet.

Az irodalomtörténésznek is megvan az a feladata, hogy mint olvasó álljon szemben az alkotással, vegye számba, ami a műben neki tetszett, s ha nem is tudja valami gazdasági formációval kapcsolatba hozni, akkor is kötelessége a jelenséget leírni.

Ugyanígy hiba, hogy az imperialista kor reakciós polgári íróiról, például *Herczeg Ferenc*-ről, *Márai*ról hallgattunk, ahelyett, hogy a marxista irodalomtörténet teljes elméleti felkészültségével analíználunk, s ezzel utasítanánk vissza őket. Ugyanez áll bizonyos fajta irodalomtörténeti alkotásokra is.

Ennek következménye, hogy középiskolai oktatásunkban is a polgári irodalomtörténet hagyományait vagy kritikátlanul átveszik, vagy pedig egy ilyen „leegyszerűsíteni és agyonbunkózni” módszerrel utasítják el.

A továbbiakban a fiatal irodalomtörténészek képzettségét ért bírálattal foglalkozott. Elismerte, hogy e téren nagy hiányok vannak, különösen az idegen nyelvek ismerete terén, de ebben a vezető elvtársak is hibásak, amennyiben az ilyen jellegű önképzést nem mindig követelték meg.

Hozzászólása végén megállapította, hogy a szabad viták kialakulását nemcsak az országos politika hibái akadályozták, hanem az irodalomtörténész-körökben sem volt mindig megfelelő a szellem. Ennek kiküszöbölése, a lenini normák helyreállítása erkölcsi kötelességünk — fejezte be hozzászólását *Tóth Dezső*.

A következő felszólaló *Turóczy-Trostler József* volt. Megállapította, hogy a marxizmus-leninizmus klasszikusait idézni még nem citatológia. Az idősebb irodalomtörténészek számára a marxizmus megismerése szabadulást jelentett az ideológiai zűrzavarból. A felszabadulást követő időkben a marxizmus klasszikusainak megismerése és megismertetése fontos feladat volt. Természetes, hogy idézték őket, s a jövőben is fogjuk idézni, ha szükséges. Ugyanakkor megállapításaiknak tudományágunkra, illetve a speciális magyar viszonyokra való mechanikus alkalmazása ellen szót emelt már régebben is, s örül, hogy az ilyenféle dogmatizmus felszámolása a XX. kongresszus óta meggyorsult.

Figyelmeztetett arra a sajnos, fel-felbukkanó jelenségre, hogy némely irodalomtörténészek mások eredményeit a forrás megjelölése nélkül, mint magukét közlik. A „citatológia” ilyenféle kerülése nem fér össze a tudományos erkölccsel.

Ezután a hatáskutatás kérdésére tért rá. A polgári hatáskutatásnak valóban voltak súlyos hibái, de ezek miatt az összehasonlító irodalomtörténeti kutatásokat megszüntetni nem lett volna szabad. Sürgős feladat, hogy ezen a téren pótoljuk az utolsó 10 év mulasztásait, mert különben egy egész sor irodalmi jelenséget nem érthetünk meg.

A hatáskutatás után a szellemtörténet kérdéséről beszélt *Turóczy-Trostler József*. A szellemtörténeti irányt — mondta — alaposan meg kell vizsgálnunk, mert ez az irányzat sem volt teljesen egységes. A szövegben megrekedő mikrofilológia képviselőivel szemben hatása feltétlenül serkentő volt a tudományban. Ideológiai megalapozottságának bizonytalan volta miatt fel lehetett használni a fasizmus igazolására is, de néhány tudósunknál jelentkezett a szellemtörténet formáiban a fasizmus elleni tiltakozás is. Ezek munkáiban sok helytálló eredmény van. Meggondolkodtató az is, hogy a szellemtörténet fogalmát a NDK-ban ma is elfogadják. Hozzászólása végén a magyar irodalom külföldi megismertetése terén végzett és végzendő munkákról beszélt *Turóczy-Trostler József*.

Szaunder József a dogmatizmus által tudományágunkban okozott károkról beszélt. Bevezetőben idézte az irodalomnak azokat a definícióit, amelyeket a marxista irodalomtörténészek az elmúlt időszakban általában elfogadtak, s amelyek több hazai és szovjet tankönyvbe is bekerültek. E definíciók szerint a szépirodalom a valóságot tükrözi, az élet jelenségeit magyarázza és értékeli, s az irodalom végső célja, akár a tudományé, az élet megismerése és az ember

érdekei szerinti megváltoztatása. Ezekben az idézetekben igazság is van, de nagy torzítás is — mondotta *Szaunder*. Nem vetnek számot azzal, hogy az irodalom, a művészet valósággtükröző funkciója nem azonosítható az ismeretelméleti feladattal, a tudományokkal, vagy éppen az ideológiával. Nem vetnek számot azzal, hogy a művészet csak az emberre tett hatásával változtathat az emberen magán, tehát nem közvetlenül az életen, a valóságon is.

Az irodalom fogalmának ilyen eltorzulásából az következett, hogy az irodalmi alkotást olyan eszmeiség jegyében tárgyaltuk és tárgyalták tanítványaink, amely eszmeiség többé-kevésbé elszakadt a tartalom és forma beható elemzésétől, vagyis az eszmeiség valami önálló jelentéssé, tétellé lett, különválasztva attól a művészi tartalomtól és formától, amely viszont az egészen sajátos, különleges valósággtükrözést engedte volna megállapítani.

Ugyancsak az említett félreértésből, abból, hogy az irodalom csak valamilyen ismeretet közöl a világról, eredt az a másik dogmatikus jellegű hiba, hogy a tartalomig kevésbé jutottunk el, megrekedtünk és tanítványaink megrekednek ma is a tárgy vizsgálatánál. Elmulasztottuk feltárni azokat a közvetítő elemeket és folyamatokat, amelyek révén a tárgyból tartalom — tegyük hozzá — megformált tartalom — lesz.

Irodalomszemléletünk e torzulása is a dogmatizmust szolgálta, hiszen csak a tárgy alkalmas arra és nem a megformált komplex tartalom, hogy az irodalmi műnek szimplán ismeretközli jelleget adjunk. Így könnyű belemagyarázni: a leegyszerűsített témával a szerző ezt és ezt a jelentést, vagyis ismeretelméleti funkciót szánja művének.

Bizonyos — folytatta *Szaunder* —, hogy az irodalom valósággtükrözésének sajátos módját kell hangsúlyoznunk és nem a merőben ideológiai vagy ismeretelméleti funkcióját. Ezzel kapcsolatban vissza kellene állítani szigorúan marxista alapon az élmény fogalmát is. Erről újabban alig van szó, pedig ez nagyon fontos közvetítő ahhoz, hogy azt a szubjektív mozzanatot megragadjuk, amely résztvesz az objektív valóság újratereemtésében, s amely nélkül irodalom elképzelhetetlen. Hogy az élmény reláció a szubjektum és objektum között, annak sajátosságait már a polgári lélektan is több tekintetben elfogadható módon tisztázta. Miért záróknak ki a marxista irodalomtudományból e fontos, az ábrázolás bonyolultságát közelebbről megértető, közvetítő elemet? *Barta János* és *Bóka László* már igyekezett többé-kevésbé burkoltan polgárjogot szerezni e fogalomnak irodalomtudományunkban s az ő törekvésük értékes még akkor is, ha itt-ott eltorzult is kísérletük.

Ezután a definíció másik oldalának dogmatizmusára tért rá *Szaunder* — arra, hogy az élet átalakításának merev tétele milyen következményekkel jár irodalomtörténetírásunkban. Az életet, a valóságot az irodalom, a művészet nyilván csak nagyon áttételes módon változtatja meg. Az előbbi tétel azonban egyenesen azt a követelményt állítja a naivabb irodalomtörténész elé, hogy a műalkotásokból elsősorban az élet, a tudat közvetlen megváltoztatására törő szándékot vagy esetleges hatást emelje ki, az egész mű összefüggéseinek kárára is. Mivel a politika az, ami az élet megváltoztatására a legnyíltabban törekszik, a dogmatizmus még mindig a művek úgynevezett átpolitizálásában nyilvánul meg. Természetesen ma már nem olyan nevelésésen történik ez, mint évekkel ezelőtt, amikor egy-egy alakját a műnek, vagy érzelmét a lírai versnek közvetlenül azonosították a politikai állásfoglalással. Ma inkább arról kell beszélnünk, hogy a marxista visszatükrözés elméletét meghamisító módon nem a kor társadalmának objektív valóságát tükröztetik a mű tartalmában, hanem a kor ilyen vagy olyan tudatformájának tükrözését keresik az irodalomban. Az objektív valóság helyett a politikai életet és politikai gondolkodást veszik alapul, s ennek a tudatformának tükröződését keresik a másik tudatformában: az irodalomban.

Ugyanebből következnek az is, hogy még ma is megragadunk minden alkalmat arra, hogy minden műben közvetlen társadalomkritikát mutassunk ki. Ami csak érzelmi állásfoglalás az író részéről, az az irodalomtörténész részéről nem egyszer tudatos társadalomkritika lesz, s a mű egész értékelése és elemzése helyébe még mindig az önkényesen kiemelt kritikai jelentőségű egyes sorok kerülnek, az egész kárára, az egész értelmét megzavaróan.

E dogmatizmus különösen oktató munkánkban okozott nagy károkat. *Szaunder* számos példát hozott egyetemi hallgatók dolgozataiból arra, hogy az irodalomtörténészek tévedései, dogmatikus megfogalmazásai hogyan torzulnak tovább az ifjúság tudatában.

„Még csak annyit — mondotta felszólalása végén *Szaunder József* —, hogy meggyőződésem szerint a dogmatizmusnak irodalomtudományunkra gyakorolt hatása volt olyan jelentős, hogy produkciók — nagyon kevés kivételtől eltekintve — már csak ezért sem emelkedett nemzetközi színvonalra. Sőt véleményem szerint különösebb benyomást sem a szocialista táborban, sem nyugaton nem tennék egyik esztétikai vagy irodalomtörténeti monográfiánkkal sem. Nem idegennyelvű rezümé kell tehát műveink mögé, hanem dogmatizmustól mentes, a művészet kérdéseit mélyen feltáró európai horizontú irodalomtörténetírássra van szükségünk.”

A következő hozzászóló *Koczás Sándor* volt.

Általános vizsgálati módszer a tudományak — kezdte felszólalását —, hogy a jelen-

ségekben megkeresi a különbözőt és elhatárolja a közöstől, vagy pedig összefüggéseket mutat meg.

A politikában a dogmatizmus az utóbbi időben általában úgy jelentkezett, hogy csak a különbségek hangsúlyozása, a polarizáció elve érvényesült. Ennek hatására az irodalomtudó, mányban is túlzottan hangsúlyoztak bizonyos különbségeket. Megfeledezünk például arról hogy nemcsak a kritikai realizmusban, hanem a szocialista realizmusban is megvan a mindenkori valósággal szembeni elégedetlenség eleme. A szocialista realizmus meghatározásában szerepel a forradalmi fejlődésben való ábrázolás tétele. Ez nemcsak a pozitív hősbén, vagy a perspektíva megmutatásában érvényesülhet. A meglevő valóság kritikája is arra mutat, hogy tovább kell lépni az élet adott állapotán. A szocialista és kritikai realizmus eme rokon vonásának elhanyagolásával segítettük a valóságot lakkozó sematikus irodalom kialakulását.

A dogmatizmus másik megnyilvánulása, hogy nem differenciáltunk bizonyos jelenségeket. Sok irodalomtörténeti műben szerepelnek ilyen fogalmak, mint hazaszeretet, népközelség, népszerűség, népiség stb. Ugyanakkor nagyon ritka az olyan tanulmány, melyben ezek a fogalmak egy konkrét íróval, írócsoporttal vagy irányzattal kapcsolatban határozott tartalmat is kapnának.

Esztétikai munkánk hiányosságairól beszélve *Koczás Sándor* megállapította, hogy egyes elvtársaknál a művek elemzése helyett még mindig túlságosan sok az általános politikai deklaráció. Legutóbbi pártosság-vitánknak is az volt az egyik legszembetűnőbb hibája, hogy a pártosság kérdésének esztétikai vetületét konkrétan alig vizsgálták — holott a pártosság az irodalomban nem egyszerűen politikum, hanem bizonyos értelemben esztétikum is —, hanem helyette csak meglehetősen bátortalan politikai deklarációk hangzottak el.

A továbbiakban kifejtette, hogy *Lukács György* esztétikai módszerétől sokat tanulhatunk, de van ennek a módszernek egy sajátos gyengéje, amelyre ügyelnünk kell. E módszer nem jelzi kellő mértékben az értékkülönbségeket. Sajátos filozófiai jellege miatt néha aránytalanul nagy szerepet juttat egy-egy jelentéktelen írónak. A lukácsi hagyományt tehát össze kell kapcsolni azzal a hagyománnyal, amely irodalomtörténetírásunkban is és múltbeli essayistáinknál is megtalálható. Még olyan essayistáktól se féljünk e tekintetben tanulni, akiknek világnézetével nem értünk egyet.

Bírálta azután azt a módszert, hogy bizonyos bonyolult jelenségeket csak egyetlen koncepcióból próbálunk levezetni. Például *Ady* szimbolizmusát *Révai* nyomán hajlamosak vagyunk kizárólag a magyar társadalom kuszált viszonyaival magyarázni — holott ezen az egy igen fontos tényezőn kívül még más okai is vannak, s a helyes magyarázathoz valamennyit figyelembe kell vennünk. Ugyanílyen hiba, ha élő irodalmunk értékelésekor csak a magyar társadalom felszabadulás utáni fejlődésének pozitív jelenségeit vesszük figyelembe. A negatív jelenségek oly tömegét örököltük az elmúlt rendszertől, hogy azokat máról holnapra eltüntetni nem lehet, életünkben talán még ma is azok vannak túlsúlyban. A szocialista realista irodalom feladata nem az, hogy ezeket ellakkozza, hanem az, hogy azt a hosszú és nehéz folyamatot ábrázolja, ahogy ezek a negatív jelenségek lassan háttérbe szorulnak.

Minden olyan kritika hibás tehát, amely íróinktól csak azt kéri számon, hogy miért nem ábrázolják mai életünket csak pozitív vagy csak negatív beállításban. Nyilvánvaló, hogy csak a kettőnek az egysége, illetőleg a pozitívnek lassú, megtorpanásokkal vagy olykor ugrásokkal való előrehaladása : ez a valóság tendenciája.

Ezután *Nagy Miklós* kapott szót.

Irodalomtörténetírásunk hibáiért — mondotta — mindannyian felelősek vagyunk, de nem egyforma mértékben. Fokozott felelősség terheli azokat, akik vezető szerepet játszottak irodalmi és politikai életünkben, akik ideológiai tekintélynek számítottak. Általában olyan atmoszféra alakult ki, amely *Horváth Márton* és *Révai József* különféle megállapításait a tévedhetetlenség nimbuszával vette körül, annak ellenére, hogy e művek, mivel túlságosan tapadtak egy-egy pillanatnyi politikai helyzethez, nem egy vitatható megállapítást tartalmaztak. Ilyen volt például *József Attilá*nak nem teljesen szocialista költőként való tárgyalása, hibáinak erőteljes hangsúlyozása.

Még több hiba származott abból, hogy e művek már csak megírásuk körülményei és essay jellegük miatt sem törekedhettek teljes filológiai pontosságra. E filológiai hibákat a későbbi kiadások néha már egy-egy lábjegyzettel korrigálhatták volna, de ez nem történt meg, s a légkör olyan volt, hogy mások bíráló megjegyzéseket nemigen mertek tenni.

Sokat vívódtam például — mondotta *Nagy Miklós* —, hogy *Horváth Márton*nak és *Révai*nak azzal a kifejezett felfogásával, hogy *Jókainak* *Petőfivel* való ellentéte politikai jellegű volt, merjem-e szembeszögezni, hogy nem politikai, hanem magántermészetű volt. Nagy örömmel látom ezért, hogy *Hermann István*, ha nem is nyíltan, de vitatkozik *Révai* elvtárs *Petőfi* tanulmányával. *Révainál* például a *Toldinak* egy bizonyos aláértékelése található a *János vitézzel* szemben. Nem tudni, mi volt *Révai* intenciója, mikor ezt megírta, de a megfogalmazás

ilyen értékelésre vezethet, és általában a 48 előtti *Aranynak Petőfi* alá rendelése a kisebb fokú politikai tudatosság miatt általános volt. Így nagy örömmel kell *Herman*-nál üdvözölni, hogy rámutatott arra, hogy egyforma értékű megnyilvánulásokról van itt szó. Ami az egyiknél nagyobb politikai tudatosság, az a másiknál közvetlenebb népközelség. Az egyiknél a városi plebejus tömegekhez való közelség, a másiknál a magyar múlt nagy hagyományaihoz való közelség. Semmi ok tehát, hogy közénk szakadékokat tegyünk, mint ezt *Révai* tanulmánya nyomán egyesek gondolták.

Általában ha van költő, akihez a magyar irodalomban bizonyos tévedhetetlenség, csalhatatlanság, legenda tapadt, akkor *Petőfi* az. Ugyanakkor évek óta tapasztalhatjuk, hogy az egyetemi ifjúság egy része bizonyos fokig idegenkedik *Petőfitől*. Ennek a problémának egyszer mélyre kellene nézni. Valószínűleg líránknak az az intellektualizálódása, ugyanakkor befelé fordulása, mely az utolsó száz évben végbement, teszi *Petőfit* a mai ember számára egy bizonyos fokig idegenné.

Ugyanígy meg kellene vizsgálni azt is, hogy igaz-e az a közfelfogás, hogy *Petőfi* legszebb alkotásai a forradalom évében születtek. *Németh László*, *Komlós Aladár* például már ellentmondtak ennek.

Hasonló kérdés a századvég problémája. *Király István Mikszáth*-könyvében *Móriczot* némileg elválasztja a városi-polgári irodalomtól, és *Mikszáth*-hoz s az őt megelőző írókhoz kapcsolja, némileg *Révai* analógiájára, aki *Ady* és a régi magyar irodalom között hangsúlyozza a kapcsolatot. *Nagy Miklós* szerint *Mikszáth* és a századvég városi-polgári irodalma között nincs akkora különbség, mint azt *Király* feltűnteti. Vannak elválasztó jegyek, de sokkal több a közös korszellemnek olyan megnyilvánulása, amely összeköti őket.

Ezután a történetírás hibáinak következményeit vizsgálta *Nagy Miklós*. Történeiszek nem foglalkoztak az uralkodóosztályon belüli rétegellentétekkel, nem vizsgálták az értelmiség helyzetét. Így számos nagy írók magatartását nem tudtuk megérteni. Kírvó módon hibásan értékeltük például *Babits* pacifista verseit az első világháború idején.

Befejezésül arra hívta fel a figyelmet *Nagy Miklós*, hogy a jövőben ne vezető politikusainktól várjuk az irodalomtörténeti vitás kérdéseinek tisztázását. Senki sem tudhat mindent, s egy tudományág speciális kérdéseit csak az illető tudományág szakemberei oldhatják meg.

Heltai György irodalomtörténészek és az irodalom viszonyáról beszélt. Fiatal íróink javarésze szerinte az elmúlt években egy túlzó, halos irány befolyása alá került. Ennek eredménye hazug, sematikus irodalom lett. Amikor az írók felismerték, hogy művészetük így zsákutcába került, szembefordultak az iránnyal. Ismerjük az Írószövetségben lezajlott vitákat, amelyek már akkor megindultak, mikor a XX. kongresszus elvei még nem voltak közismertek, s tudjuk, hogy velük szemben akkor elitélő párthatározat született. Az irodalomtörténészek e vitáktól távoltartották magukat, illetőleg a hivatalos álláspontot képviselték. E kérdéseket most, a XX. kongresszus után érdemes volna újra megvizsgálni. Sok irodalomtörténésznünk — mondotta *Heltai* — nem helyesli azokat az adminisztratív intézkedéseket, amelyeket az írókkal szemben alkalmaztak.

Mostani vitaülésünk nem speciálisan írói problémákkal foglalkozik, ennek ellenére ajánlatos, hogy írók nem hívtunk meg a mai vitára. Jó lenne egyszer írókkal közösen megtárgyalni ezeket a problémákat, — mondotta hozzászólása befejezéséül *Heltai György*.

Ezután *Oltványi Ambrus* kapott szót.

Azt hiszem, nem kell bizonygatnom — mondotta —, hogy marxista vagyok, meg vagyok győződve a marxista módszer helyességéről és fölényéről. Ennek ellenére fel kell vetnem azt a kérdést, hogy helyes és kívánatos-e a marxizmusnak az a mesterségesen megteremtett monopóliumhelyzete, amely jelenleg irodalomtörténetírásunkban fennáll. A továbbiakban kifejtette, hogy nem egy régebbi irodalomtörténésznünk máig sem tudta teljes mértékben elfogadni a marxizmus módszerét. Ezért éppen a marxista tudomány fejlődése érdekében hasznosak lennének olyan alkotó szellemű tudományos viták, amelyeket az idegen nézetek képviselőivel folytatnánk. Ma az a helyzet, hogy az olyan tudósok, akik a marxista módszerrel vagy annak egy részével nem értenek egyet, nem marxista nézeteiket is igyekeznek marxistáknak feltüntetni, ez pedig csak a problémák elködösítéséhez vezet. A jelenlegi helyzet létrehívása szerinte az emberek érettségébe vetett hitnek azzal a hiányával függ össze, amely az általános politikai és ideológiai helyzetben nem egyszer megmutatkozott és megmutatkozik ma is. Jellemzőnek találta erre a légkörre azt a módot, ahogyan *Horváth János*nak „A reformáció jegyében” c. könyvét néhány évvel ezelőtt kiadták, s azt a sok mentegetőzést, amely a könyvről rendezett vitán mindazok részéről elhangzott, akik valamilyen formában közreműködtek abban, hogy e mű megjelenjék. Ugyanennek a szellemnek megnyilvánulása az is, hogy közönyvtáraink bizonyos műveket máig is zárt anyagként kezelnek. Ez a helyzet könyvtárainkban mielőbb megszüntetendő, mert akadályozza a tudományos kutatást.

Ezután *Heltai György* hozzászólásához csatlakozva irodalomtörténészeink és élő irodalmunk viszonyát vette vizsgálat alá.

A XX. Kongresszus — mondta — csak egy igen fontos állomása annak a folyamatnak, amely már 1953-ban megkezdődött. A küzdelem azóta tart az antidemokratikus tendenciák, a személyi kultusz és a dogmatizmus ellen. E küzdelemben az írók élenjáró szerepet játszottak, vitáik és nem egy kitűnő művük nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az 1953 júniusi kormányprogram, illetve a XX. Kongresszus szelleme közelebb kerüljön a megvalósuláshoz. Az íróknak ezek a törekvései Oltványi szerint erős ellenállást váltottak ki bizonyos politikai körökben. Legtekintélyesebb irodalomtörténészeink e vitákban nem az írók mellett foglaltak állást, ezért bizalmatlanok ma velünk szemben az írók. Az irodalomtörténészek magatartására jellemző Oltványi szerint, hogy az 1953 júniusi határozatról semmilyen érdemleges vitát nem rendeztek, ezzel szemben 1955 márciusa után, amikor a júniusi szellem ideiglenesen visszaszorult, az egyetem külön ülészakot tartott, amelynek célja az volt, hogy az 1953-ban megindult fejlődést elítélje. Vezető irodalomtörténészeink magatartása a közelmúltban lezajlott pártossági vitán sem volt más. E merev magatartás, mint Bóka Lászlónak a mai ülésen elhangzott felszólalása is tanúsítja — mondotta Oltványi Ambrus — remélhetőleg megszűnőben van.

Béládi Miklós ezután sorra kerülő hozzászólásában arról beszélt, hogy nem ismerjük kielégítő módon a magyar munkásmozgalmat, illetve a magyar kommunista párt történetét. Az eddig megjelent munkákra jellemző, hogy egyrészt az osztályharc élesedésének a XX. Kongresszuson megbírált elméletét képviselik, másrészt nem foglalkoznak kellő nyomatékkal a két világháború között mutatkozó baloldali elhajlással. Így számos irodalmi jelenség, például az emigráns írók vagy a népiesek tevékenységének értékelésénél a sötétben vagyunk kénytelenek tapogatózni.

A szocialista realizmus stílusirányzatairól beszélve Béládi Miklós kijelentette, hogy hibáztunk, amikor azt hittük, hogy ezek között csak formai különbségek vannak. A demokratikus ideológiáknak a legkülönbözőbb árnyalatai kell hogy teret kapjanak, s így az irodalomban is a tartalmi különbségek széles skáláját kell érvényesülni engedni. Ez azt jelenti, hogy bizonyos jellegű polgári típusú irodalom számára is legalitást kell biztosítani. Tűrhetetlen pl. az, hogy Németh László darabját nem adhatták elő, és ugyanakkor bizonyos irodalmi iparosok szabadon érvényesülhetnek.

Ezután tiltakozott Béládi Miklós az írói bírálat megkötése ellen, és hibásnak minősítette az író által ábrázolt pozitív és negatív jelenségek kicsinyes méricskélését, valamint azt, hogy XX. századi irodalmunk értékelésében az irodalomtörténészeket nem a valóságos értékek, hanem a mindenkor napi politika érdekei vezették. Befejezésül annak a nézetének adott Béládi kifejezést, hogy az 1949—50-ben lefolyt Lukács-vitát is érdemes volna revidálni.

A következő hozzászóló *Angyal Endre* rövid hozzászólásában a dogmatizmus, a néppárt-politika, a szakbarbárság és a provincializmus kérdései köré csoportosította mondani valóját.

Az első kérdéssel kapcsolatban követelte, hogy Andics Erzsébet vonja vissza azokat a hamis állításait, amelyeket Kun Béláról tett. Örömmel üdvözölte azt, hogy megindult a a zsdánovizmus bírálata, s kifejtette, hogy meg kellene bírálni Fagyeyev tevékenységét is.

A második kérdéscsoporttal kapcsolatban néhány hosszú ideje hallgató polgári irodalomtörténészre hívta fel a figyelmet. Alszeghy Zsoltnak, és Brisits Frigyesnek olyan munkáik vannak készen, vagy majdnem készen, amelyeket érdemes lenne megjelentetni.

A szakbarbárság leküzdése érdekében a történészekkel, nyelvészekkel, folkloristákkal, művészettörténészekkel és más rokntudományok művelőivel való fokozott együttműködést ajánlotta.

A provincializmus megszüntetése érdekében a nyugati tudomány szemmeltartásán kívül a szovjet tudomány azon irányzatainak megismerését javasolja, amelyeket a dogmatikus sztálini politika hosszú ideig háttérbe szorított. Ezenkívül nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy igen sok hasznunk lenne a jugoszláv irodalomtörténészekkel való megismerkedésből.

A következő hozzászóló *Bokor László* volt. A XX. Kongresszus legnagyobb tudományos jelentőségét abban látom — kezdte felszólalását — hogy minden vonalon megerősíti a tudomány objektív jellegéről való általános hitünket és elképzelésünket. A dogmatizmus állandó ismeretelméleti vellejárója a szubjektív torzítás vagyis az a helytelen gyakorlat, amely a tudományt csakúgy mint az irodalmat napi taktikai célok szolgálatára fokozza le. A dogmatikus felfogás a tudomány pártosságát nem az objektív igazsággal tartja egyenlőnek, hanem a mindenkori napipolitikai hasznossággal és így sokszor a politikai hibák elméleti igazolásával.

Ezután Béládi Miklóssal egyetértésben hangsúlyozta Bokor László az írók jogát életünk negatív jelenségeinek feltárására. A bírálat rögtön nem bírálat — mondotta — ha határt szabunk neki, ha mennyiségi módon akarjuk megszabni határait.

A XX. Kongresszus politikai tanulságai közül a legfontosabbnak azt minősítette, hogy a gyakorlatban is elismerte a szocializmus építése különböző útjainak lehetőségét, így a békés átmenet lehetőségeit is. A békés átmenet lehetőségét Lenin már 1919-ben hangsúlyozta, s a 20-as és 30-as években a Szovjetunió kivétel ez lett a legjárhatóbb út a nemzetközi munkásmozgalom számára. Ezt a helyes politikai gyakorlatot mi 1950 körül teljesen szem elől tévesztettük. Itt Bokor László idézte és bírálta Révai József akkori megállapításait, amelyek a népi demokratikus útnak a fejlődés szovjet útjával való lényegbeli azonosságát hangsúlyozták, és rámutatott arra, hogy e politikai és ideológiai álláspont milyen összefüggésben van a sztálini politika hibáival. Ezután ő is a magyar párttörténet revíziójának szükségességét hangoztatta. A két világháború között elkövetett szektás hibákat azért nem tárhattuk fel eddig, mert hasonló baloldali túlzás uralkodott politikánkban a felszabadulás után is.

E kérdések 1953 óta súlyos lelkiismereti problémát okoztak nekem disszertációm készítésénél is — mondotta Bokor László — mivel nagy befolyással voltak József Attila értékelésére. József Attila a szektás baloldali és az opportunista szociáldemokrata álláspont között őrlődött. Szembekerülése a párttal nem magyarázható egyedül betegségével, vagy freudista elképzeléseivel.

Nagy örömmel hallok Szabolcsi Miklós elvtárstól — mondta ezután Bokor László —, hogy végre elhatározták bizonyos erre vonatkozó József Attila dokumentumok kiadását. Mikor másfél évvel ezelőtt konzultáltam Horváth Márton elvtárral — folytatta — akkor még tiltakozott e kérdések tárgyalása ellen.

Hozzászólása végén mai kultúrpolitikánkkal foglalkozott. Helyeselte, hogy a szocialista eszmiségű művek hegemóniájára törekszünk az irodalomban, de ezt a hegemóniát nem szabad adminisztratív eszközökkel kivívunk, mert a demokratizmus a szocialista ideológia elengedhetetlen alkotórésze.

Szabolcsi Miklós hozzászólását a következőkkel kezdte: *Úgy érzem, hogy egy olyan nemzedékhez tartozom, amely ma sem öregnek sem fiatalnak nem mondható. Azok közé tartozom ugyanis, akik a régi egyetemen megszerezve képesítésüket, legelső lépéseiket 1945-ben tették, és azóta nagy részük teljes szívvel és lélekkel rendkívüli energiával vett részt azokban a politikai ideológiai harcokban amelyek mindmáig folynak. Azt hiszem sok hibát követtünk el, de hadd mondjam el azt is, hogy úgy érzem alapjában véve még sincs szégyenleni valónk. Eredményeink, nemcsak az nemzedék tagjainak eredményei, hanem az egész marxista tudomány eredményei, nem lebecsülni valók. Amikor felmerül a polgári tudománnyal való vitaközös kérdése, akkor gondoljunk arra is, hogy a magyar marxista tudomány az utolsó 8—9 évben ha hibákat is követett el, de bebizonyította már vele szemben a fölényét. Úgy érezzük, hogy az utolsó 10—12 évben nagyon sok helyes dolog történt: az egész magyar társadalom és vele együtt a mi tudományunk is hatalmasat fejlődött.*

Ezután a mai irodalmi és irodalompolitikai helyzetről szólva megállapította, hogy két irány áll szemközt. Az egyik szerint irodalmunk fejlődésére 1953 óta a jobboldali elhajlás, a pártellenes nézetek eluralkodása a jellemző. A másik álláspont pedig az, hogy irodalmunk 1953-ban vagy előtte először vette észre a XX. kongresszuson is felvetett problémákat és azóta mindig helyesen, bátran ment előre a maga útján. Önmagában egyik álláspont sem helyes. Az irodalmi mozgalom egésze helyes irányban fejlődött, de ez nem jelenti azt, hogy ne lettek volna benne túlzások, félresiklások. Fenn kell tartani a kritikus jogát, hogy ezek ellen szót emeljen. A hibákat kötelességünk volt bírálni, s a jövőben is az lesz, de nem voltak helyesek azok az adminisztratív intézkedések, amelyeket 1953 óta alkalmaztak ezen a területen.

Szabolcsi Miklós ezután a XX. század irodalomtörténetének problémáit tárgyalta. Megállapította, hogy a századeleji radikális mozgalmakat, általában a századeleji haladó polgári mozgalmakat sokkal többre kell becsülnünk, mint eddig tettük. Nem hangsúlyoztuk eléggé azt a tényt, hogy a Magyar Kommunista Párt egyik káder- és ideológiai forrása nemcsak a szociáldemokrata párt, hanem a Galilei-kör, a XX. Század és a Nyugat. A szociáldemokrata párt irodalmával szemben is vannak adósságaink: Kassákkal nem úgy és nem annyit foglalkoztunk, mint megérdemelné.

Szembe kell néznünk a két világháború közötti irredentizmus kérdésével is, amely olyan jelentős írókra is hatott, mint Tóth Árpád, Babits, Móricz, sőt József Attila.

A József Attila kritikai kiadás harmadik kötete eddig nem csak azért késett, mert a Bokor által említett dokumentumokat nem lehetett megjelentetni, hanem tudományos életünk bizonyos túlzott centralizmusa és lassúsága folytán is. E kötetnek hónapokon belül, de még mindenképp ebben az évben meg kellene jelennie.

Hozzászólása végén Szabolcsi Miklós arra hívta fel a figyelmet, hogy van egy bizonyos szakadék, az irodalmi lapoknál és hasonló helyeken dolgozó kritikusok és az Irodalomtörténeti Intézet között. Olyan embereknek, mint Szabó Edének, Abody Bélának, Vajda

Miklósnak vagy Réz Pálnak az irodalomtörténeti vitákon való megjelenése feltétlenül helyes volna.

Szabolcsi Miklós után *Sötér István* az ülés elnöke emelkedett szólásra. Hozzászólásában Heltai Györgynek és Oltványi Ambrusnak a vezető irodalomtörténészek magatartását bíráló megjegyzéseire válaszolt. Először Oltványi Ambrusnak azt a megjegyzését utasította vissza, amely szerint 1955-ben, a júniusi szellem ideiglenes visszazorulása idején az irodalomtörténészek külön kétnapos vitautulást tartottak, hogy elítéljék az 1953-ban megindult fejlődést. Ez az állászat — mondta Sötér István — nem egy alkalmi, tendenciózus akció volt, hanem egy folyamatos, minden évben megismétlődő akció első lépése. Ilyen vitát a jövőben évenként szándékozunk rendezni, az évi irodalmi termék lemerésére, az idén is. A viták megrendezése megalakulása óta az Irodalomtörténeti Intézet feladatai közé tartozik.

Ezután a vezető irodalomtörténészek magatartásának megokolása s igazolása céljából vázolta irodalmunk egész fejlődését 1945 óta. El kell ismernünk — mondta —, hogy valóban sokat mulasztottunk, amikor nem foglalkoztunk a felszabadulás utáni 3—4 esztendő irodalmi termésével. Ez az irodalom feltűnően gazdag volt, sok új irányzat és új tehetség jelentkezett, és azokkal a sémákkal, jelszavakkal és felületes ítéletekkel, amelyek tudományos életünkben utóbb gyökeret vertek róla, nem lehet egyetérteni. Ebből az irányzatokban igen gazdag irodalomból 1948—49 táján kivált egy fiatal és többségükben tehetséges írókból álló csoport, amelyet később irodalmi derékhadnak neveztek, és amelyek nagy érdemei voltak egy új eszmiség meghirdetésében, és — tegyük hozzá — amely ma többé-kevésbé irodalmi ellenzék néven ismeretes. Ezek a fiatal írók 1949—50 táján a Rudas—Lukács vita után egyoldalú nagy túlsúlyt kaptak, majdnem monopól helyzethez jutottak. Ugyanakkor számos értékes írónk háttérbe szorult, elhallgatott. A háttérbe szorított írók között olyan jelentős egyéniségek is voltak, mint Nagy Lajos, aki 1954-ig nem részesült kellő megbecsülésben, továbbá Németh László, Kolozsvári-Grandpierre Emil és még sokan mások. A mellőzés, ledorongolás és az adminisztratív rendszabályok számtalan meg nem engedhető eszközt alkalmazta velük szemben akkori irodalompolitikánk. Becsületlen írókra, akik előbb-utóbb mellénk álltak volna, ultimátumszerű felszólításokkal akarták rákényszeríteni a marxista világnézetet. Ezzel fejlődésüket csak hátráltatták. Ebben az egészségtelen helyzetben taktikából lemondtak a helyes értékelésről. Nem egészen kiforrott tehetségeket nagy díjakban, túlzott elismerésben részesítettek. Így a felszabadulás utáni igen sokszínű magyar irodalomból megmaradt egyetlen írói csoport, és voltak, akik ezt komoly eredménynek könyvelték el. Mi irodalomtörténészek — folytatta Sötér — kénytelenek voltunk regisztrálni ezeket a tényeket, bár sokan voltunk, akik egyáltalán nem lelkesedtünk értük. Emögött az irodalompolitika mögött egy hibás, már a XX. kongresszus előtt is korrekcióra szoruló elmélet állt. Ez az elmélet a folyamatos fejlődés helyett valami ugrásszerű, erőszakolt átalakulás lehetőségében hitt, és türelmetlen volt a különféle stílusirányokkal és az írói kísérletezésekkel szemben. Ez az irodalompolitika akadályozta azoknak az íróknak a fejlődését, akiket hallgatásra kényszerített — elvesztették költői gyakorlatukat, s ha most újra megszólalnak, nem mindig érik el azt a színvonalat, amelyen korábban állottak —, és akadályozta azoknak az íróknak a fejlődését, akiket támogatott, a szematizmus hibás útjára vezetve őket, ahol művészetük csödbe jutott.

Sajnos, meg kell állapítanunk, hogy az „irodalmi derékhad” ennek az irodalompolitikának az érvényesítésében, az Írószövetség vezetésében való megvalósításában igenis döntő szerepet játszott. Ők voltak az Írószövetség vezetői, hangadói azoknak a szektás elméleteknek, amelyek az ottani vitákon kialakultak.

Ebből a káros előzményből született meg az a helyzet, amely kialakult az irodalomban 1953 júniusa után. Mi — mondta Sötér István — székszisszel néztük ezt az irodalmi mozgalmat. Szemben bizonyos mértékig csökkent a hitele nem egy írói megnyilatkozásnak, amely nem párosult önkritikával. Ugyanaz a költő, aki most szenvedélyesen támadja a párt-irányítást, semmit sem tett jóvá azokból a hibákból, amelyeket az Írószövetség vezetésében elkövetett.

Maga ez a fordulat, amelynek végbe kellett mennie, egy tarthatatlan helyzetből való kitörés fordulata volt, és nem ment végbe mindenütt kellő hitelességgel, és lehetett a fordulat mélységében, sőt a szándék mélységében is kételkednünk. Nagyon jól tudjuk természetesen, hogy micsoda értékbeli különbségek vannak egy Déry-, Juhász Ferenc- vagy Benjámin-típusú költő és társai között, akikkel ma egy fronton szólnak meg, de azok a művek, amelyek 1953 júniusa után létrejöttek, a Déry- Juhász- és Benjámin-féle költőktől eltérvően, akiket egész külön, kiemelkedő, speciális esetekként kell tárgyalnunk, lényegében nem voltak művészbibek, mint 1953 júniusa előtt. A szematizmusnak, egy kis rosszakarattal mondhatni, másik mozzanata, a sötétre festő szematizmus érvényesült ezekben a művekben. A mi bizalmunk felkeltéséhez mindez nem járult hozzá.

Tegyük hozzá mindehhez azt, hogy igenis káros elméletek elevenedtek fel az 1953

június utáni korszakban, és be fog bizonyosodni egyszer, hogy ez a megállapítás nem dogmatizmus. Gondoljunk az ösztönösség elméletének, az írói ösztönösség irracionális ars poeticájának feltámadására, amely a narodnyikok ideológiájával van összefüggésben, és némely írónál a helyes értelemben vett pártosság teljes tagadását jelenti.

A legnagyobb hiba az, hogy ezek a viták személyeskedésben vagy a pártirányítás eszközeinek bírálatában merülnek ki, ahelyett, hogy az elmélet alapvető kérdéseinek megoldására irányulnának. A Lengyelországban és a Szovjetunióban folyó ilyen viták példával szolgálhatnának nekünk, ott az elméletnek olyan kérdéseiről folyik a vita, mint a szocialista realizmus, a szocialista irodalom, a pártosság helyes értelmezése, vagy Lenin 1905-ös cikkének interpretációja.

Mi irodalomtörténészek hibásak vagyunk abban — és csakis abban —, hogy elhanyagoltuk az elméletet és nem tisztáztunk olyan zavaros kérdéseket, amelyek a gyakorlati irodalompolitikát, a pártirányítást, a lektorátust, a dramaturgiát, a kritikát befolyásolják és téves állásfoglalásokra készítetik.

A következő hozzászóló, *Waldapfel József* közvetlenül a Sötér István által tárgyalt kérdésekhez kapcsolódott felszólalásában. Amikor a Szovjetunióban és Lengyelországban, de a Német Demokratikus Köztársaságban és Csehszlovákiában is igen egészséges viták folynak, nálunk az Írószövetség szinte megbénult.

A másik baj az, hogy íróink igen bizalmatlanok az irodalomtörténészekkel szemben. Ebben az irodalomtörténészek is hibásak, amennyiben nem érvényesítették eléggé a maguk meglevő irodalomelméleti tudását azért, hogy segítsék az irodalom fejlődését, és az is, sajnos, elég gyakran előfordult, hogy helytelenül és mereven elsősorban nem az irodalom érdekeit nézték, hanem azt, hogy miféle megnyilatkozás tetszik valakinek, annak, akiben éppen a párt megtestesítőjét láttuk. E merevséget némileg menti, hogy tájékozatlanok voltunk. A sztálini korszakban elkövetett törvénytelenégekről legfeljebb az ellenséges hírforrásokból értesülhettünk egészen a legutóbbi időkig, s ezeknek, minél becsületesebb kommunista volt valaki, annál kevésbé adott hitelt.

Waldapfel József után ismét *Oltványi Ambrus* kért szót. Sötér István előbbi hozzászólására reflektálva kifejtette, hogy az elhallgatott írók egy része azért nem volt hajlandó elfogadni a marxizmust, mert visszariaszították azok a durva hibák, és törvénytelenések, amelyeket nálunk 1953 előtt a szocializmus építése címén elkövettek.

A mai irodalmi ellenzék egyes tagjai valóban sok hibát követtek el 1953 előtt, de semmiképpen sem voltak elsődleges okozói, sokkal inkább csak eszközei, végrehajtói az akkori politikának. Azt az állítást Sötér Istvánnak, hogy ezek az írók most önkritika nélkül az ellenzék végletbe estek át, Oltványi nem volt hajlandó elfogadni. Szerinte műveik 1953 után igen mély önvizsgálatról, belső vívódásról tesznek tanúságot. Így Sötér elvtárs bizalmatlansága — mondta Oltványi — nem indokolt. Íróink önkritikája éppen az, hogy saját működésük során felismerték, hogy ilyen módzserrel nem lehet az irodalmat irányítani, s most harcolnak ennek a szellemnek a maradványai ellen.

Nem fogadta el Oltványi Ambrus Sötérnek azt a megjegyzését sem, hogy ez írók művei ma sem értékesebbek, mint 1953 előtt.

Komlós Aladár hozzászólásában először a Sötér István és Oltványi Ambrus között kialakult vitával foglalkozott. Igazat adott Oltványi Ambrusnak abban, hogy Sötér István bizalmatlanságát az írói ellenzékkel szemben nem lehet jogosnak tekinteni. Ezek az írók 1953 óta következetesen, sok mindent kockáztatva küzdenek új felismeréseik érvényre juttatásáért — mondotta Komlós —, s azt sem lehet elfogadni, hogy írásműveik értéke azóta nem javult. Kónya Lajos és Kuczka Péter művészetében szerinte az utóbbi években komoly fejlődés figyelhető meg.

Az írók és irodalomtörténészek közötti bizalmatlanság oka Komlós Aladár szerint az, hogy az irodalomtörténészek nem tudták követni az íróknak 1953 óta megindult fejlődését. Ennek oka az irodalomtörténészek elbürokratizálódása, távolállása az élettől, és az is, hogy az elmúlt években az irodalomtörténész igen nehezen szólalhatott meg, ha nem volt dogmatikus. Ennek illusztrálására saját életéből idézett két esetet. Amikor például Mód Aladár 400 év küzdelme a magyar függetlenségért c. könyvének egy durva félreértését megpróbálta helyreigazítani, e cikket egyetlen folyóiratunk sem merete közölni. Azért is súlyos támadások érték 1950-ben, mert egyetemi előadásában nem foglalkozott a fiatal József Attila és Rákosi Mátyás kapcsolataival, holott kettejük találkozásáról nincsenek megbízható adatok.

Komlós Aladár hozzászólásának e pontján kisebb vita keletkezett, amelyben résztvett *Sötér István*, *Bokor László* és *Waldapfel József*. A közbeszólók elismerték, hogy 1950-ben

Komlós Aladár előadásait valóban igazságtalan támadások érték, viszont néhány adatot hoztak annak bizonyítására, hogy József Attila ismerte Rákosi Mátyást.

Ezután *Komlós Aladár* tovább folytatta hozzászólását. Irodalomtörténeti kutatásunk az utóbbi években erősen fellendült — mondta —, de ugyanakkor a megszaporodó művekben valami sivárságot érzünk. E sivárság okainak megvilágítására a következőket mondta: A marxizmus megköveteli tőlünk, hogy vizsgáljuk meg a művek társadalmi tartalmát és azokat a körülményeket, amelyek között létrejöttek. Ez nagyon helyes, de túlbuzgóságunkban oda jutottunk, hogy nem is kerestünk mást. Hogy egyéb tartalom is van, hogy az írók nemcsak az osztályharcot és nemcsak a társadalmat tükrözik, hanem esetleg a szerelemhez, halálhoz, betegséghez való saját viszonyukat, ez a lehetőség általában elkerülte figyelmünket.

Tanuljunk meg szabadabban olvasni — mondotta hozzászólása végén Komlós Aladár — keressük meg a művekben rejlő teljesebb emberi tartalmat és érdekesebbek lesznek irodalomtörténeti munkáink is.

Ezután *Hopp Lajos* a külföldi irodalmak, közelebbről a francia irodalom kutatásának problémáiról beszélt. A külföldi irodalmak kutatója igen bonyolult feladat előtt áll. Ha a nyugati országok irodalmával foglalkozik, szemmel kell tartania az adott ország egész irodalmi életét, a haladó irányzatokat éppen úgy, mint a reakciókat, de figyelnie kell a szovjet tudomány legújabb eredményeire is. Az elmúlt években a kapitalista országok irodalmából csak a baloldali irányzatokat vizsgáltuk. Ez nem volt helyes. Neheztette munkánkat, hogy számos műhöz egyáltalán nem jutottunk hozzá. Ma már javult e tekintetben a helyzet. Ha minden művet még nem is tudunk beszerezni, de legalább a fontosabb folyóiratokat hiánytalanul megkapjuk. Ezután *Hopp Lajos* röviden ismertette a mai francia irodalom és kritika helyzetét. Ezt a gazdag, nagy irodalmat eddig igen egyoldalúan és sematikusan ismertük.

A XX. kongresszus óta világos, hogy korunk döntő problémáit a polgári világnézet alapján álló írók is jól ábrázolhatják napjainkban is. Ez a felismerés fokozott feladatokat ró a nyugati irodalmak vizsgálatára.

Végül azt javasolta *Hopp Lajos*, hogy folyóirataink időnként ismertessenek egy-egy francia folyóiratot és a körülötte kialakult írói csoport tevékenységét. Ilyen ismertetések egyaránt készüljenek marxista és polgári folyóiratokról.

A következő hozzászóló *Szabó György* volt. Örömmel üdvözölte azt, hogy a mai vitán felmerült a szocialista realizmus problémája. E fogalmat kb. 20 éve használják a Szovjetunióban, és a felszabadulás óta nálunk is, anélkül, hogy pontos tartalmával valaki is tisztában lenne. Az kétségtelen, — mondta *Szabó György* —, hogy amíg a ma ismeretes meghatározások talaján állunk, addig aligha lábolunk ki a sematizmusból.

Ezután a provincializmus leküzdésének problémájával foglalkozott. Több gondot kellene fordítanunk irodalmunk külföldi megismertetésére. Erre a célra több idegen nyelven megjelenő folyóiraatra lenne szükségünk, mert az *Acta Litteraria* egyedül nem tudja ellátni ezt a feladatot. Jobban kellene gondoskodnunk külképviseleteink kulturális osztályainak irodalmi anyaggal való ellátásáról is.

Az Irodalmi Figyelőt igen kevesen olvassák, s rajta kívül nincs olyan folyóiratunk, amely a világirodalmat rendszeresen ismertetné. Igen érdekes nyelvterületek, mint például a spanyol, irodalmáról nem veszünk tudomást. E hibák mind sürgősen orvosolandók.

Végül azt kérte *Szabó György*, hogy adjanak módot azoknak a fiatal kutatóknak, akik valamely külföldi ország irodalmával foglalkoznak, arra, hogy az illető országba utazhassanak, mert csak így tehetik tökéletesessé nyelvtudásukat és irodalomismeretüket.

Debreceni Pál felszólalásában csak egy kérdéssel foglalkozott: Sztálin szerint a szocialista kultúrára jellemző a szocialista tartalom és a nemzeti forma. Ennek alapján állandóan hangsúlyoztuk, hogy a szocialista realizmus a legkülönfélébb irodalmi irányok kialakulását teszi lehetővé, de ezeknek az irányoknak eszmei tartalma azonos.

Ez a megállapítás ellentétben van a marxista esztétikának azzal a alaptételével, hogy mindenfajta irodalmi és művészeti alkotásban vezető szerepe a tartalomnak van, és a tartalom határozza meg a formát. Az író szerepe a sztálini meghatározás szerint csak arra szorítkozik, hogy különféle formákat keresgél az eleve meghatározott tartalomhoz. Ha ez igaz, akkor az irodalom mint önálló társadalmi tudatforma eleve elveszti létjogosultságát. Ez a szemlélet antidiálektikus. Nem veszi figyelembe, hogy nemcsak az ideológia hat az irodalomra, hanem az irodalomnak is nagy hatása lehet az ideológiára. Nem egyszer megtörtént, hogy egy-egy nagy író sokkal előbb ismert fel valamely törvényszerűséget, mint korának ideológusai. Petőfivel kapcsolatban eddig is elismertük ezt az igazságot, de a mai írótól megvontuk azt a jogot, hogy valamit előbb lássanak meg, mint a párt-határozatok.

E dogmatikus nézetek a marxista ideológia lényegével vannak ellentétben és sürgősen revízióra szorulnak — fejezte be hozzászólását Debreceni Pál.⁴

A következő hozzászóló *Gerézi Rabán* volt. Az országos tanulmányi versenyre megírt magyar dolgozatok alapján azt vizsgálta, hogy a dogmatizmus mennyire hatott középiskolai oktatásunkban. Megállapította, hogy a dolgozatok mondanivalója kevés kivétellel a legrosszabb értelemben vett ideologizálás és vulgarizálás. Végeredményben azt kell látnom — mondta —, hogy az irodalomtörténeti dogmatizmus eljutott a középiskolákig és megölte az irodalomtörténeti érzéket és az irodalmat. A dolgozatokra írott tanári bírálatok azt mutatják, hogy e tekintetben a tanárok sem állnak sokkal jobban növendékeiknél.

A hosszúra nyúlt vita utolsó hozzászólója *Klanciczay Tibor* volt. A dogmatizmus kérdésével foglalkozva megállapította, hogy a küzdelmet elsősorban azok ellen a megnyilvánulási formák ellen kell irányítanunk, amelyek tudományágunk területén komoly mértékben jelentkeztek. A citatológia például nálunk nem játszott nagy szerepet. Nincs igaza Klanciczay szerint Oltványi Ambrusnak sem abban, hogy a marxizmus az irodalomtudományban egészségtelen monopolhelyzetben van. Nemcsak Horváth János kivétel itt, hanem Eckhardt Sándor is. Folyóiratainkban is bőségesen találhatunk olyan cikkeket, amelyek bármely polgári folyóiratban is megjelentethetnek.

Veszélyesebb károkat okozott az a módszerbeli hiba, hogy bizonyos törvényszerűségeket, megállapításokat, amelyeket tekintélyes ideológusok egy-egy korszakról vagy jelenségről tettek, általános törvényszerűség rangjára emeltünk.

Nagyon káros volt az a bizalmatlan légkör is, amelyben egyesek mindent hajlandók voltak félreérteni. Sokszor nem lehetett valamiről az igazságot megírni, csak azért, mert némelyek szerint rossz volt az „akusztikája”.

Dogmatikus és káros volt az a nézet is, hogy nem az irodalmi örökség egészét kell magunkénak tekintenünk, hanem állandóan valamiféle rangsorolást kell tartanunk a hagyományokban. Például X írónak a sírját gondoljuk, de Y-ét már nem fontos, mert a hagyományok alacsonyabb kategóriájába tartozik.

A marxista irodalomtörténet feladata, hogy minden tekintetben túlhaladja a polgári irodalomtörténetírást. Ennek feltétele az alapos megismerés, az eredmények átvétele és a hibák megcáfolása. Hogy e téren nincs minden rendben, azt az mutatja, hogy például Horváth János munkásságával szemben nincs és nem volt igazi magasszínvonalú tudományos polémia.

Felszólalása végén a Lukács-kérdéssel foglalkozott Klanciczay. Lukács Györgytől sokat tanulhatunk — mondotta —, de vitatkoznunk is kellene vele. Lukács György filozófus-esztétikus beállítottsága miatt úgy érezzük, hogy a filológiai munka bizonyos ágait lebecsüli, enélkül pedig irodalomtörténetet nem csinálhatunk.

Tolnai Gábor a vita végén kijelentette, hogy az egyes felszólalásokra nem kíván válaszolni; már csak azért sem, mert referátumával lényegében nem vitakozott senki. A hozzászólók a referátum alapelveit elfogadva, azt újabb meg újabb szempontokkal kiegészíteni igyekeztek.

Ezután arról beszélt Tolnai Gábor, hogy a Kommunizist egy cikke szerint Sztálin is sok elméleti kérdésben igen tisztán látott, ennek ellenére olyan légkör alakult ki körülötte, amely megakadályozta a helyes cselekvésben. Ebből azt tanulhatjuk, hogy nekünk sem elég a hibák elméleti felismerése, olyan tudományos atmoszférát kell teremtenünk, hogy azokat a gyakorlatban is leküzdhessük.

E vita bátor, szabad hangneme azzal biztat, hogy idősebb és fiatalabb irodalomtörténészeink egyaránt megindultak azon az úton, amely a dogmatizmustól igazán mentes, marxista magyar irodalomtörténethez vezet.

A vitát *Sötér István* fejezte be. Elnöki zárószavában Komlós Aladárral vitakozva fenntartotta hozzászólásában kifejtett nézetét mai irodalmunk helyzetéről. Az, hogy egyik-másik költőnk jobb verseket ír, mint három évvel ezelőtt, az összképen még nem változtat — mondotta. Továbbra is az a meggyőződés, hogy az irodalom mai helyzetéből a kibontakozás nem lesz könnyű.

Hogy az írók és az irodalomtörténészek között a viszony nem jó, az valamennyiünk előtt nyilvánvaló. Hogy ebben a mi dogmatizmusunknak is része van, az is valószínű. De hogy az egész hiba olyan mértékben járulna ránk, mint azt Komlós és Waldapfel elvtárs állította, azt nem hiszem — mondta Sötér István.

Mi irodalomtörténészek, akik az egyetemeken és főiskolákon dolgozunk, s állandóan érintkezünk hallgatóinkkal, az élettől semmivel sem vagyunk távolabb, semmivel sem vagyunk inkább bürokraták, mint az írók. Az ellentétek oka tehát nem ez. Mi bizonyos elveket képviselünk, kritikáinkban éppúgy, mint monográfiáiban, és szeretnénk tisztázni bizonyos elméleti kérdéseket, amelyek elsősorban az íróknak lennének hasznosak. A szenvedélyek azonban az

elmúlt évek vitái és helytelen intézkedései folytán annyira elfajultak, az emberek annyira csak személyes módon és kiszámíthatatlanul reagálnak mindenre, hogy tiszta szándékainkat az írók közül nagyon sokan félreértették. Kár, hogy Komlós elvtárs is csak a bizalmatlanság megnyilvánulásának érezte hozzászólásomat, és azokkal az elméleti kérdésekkel, amelyekre a figyelmet fel akartam hívni, nem foglalkozott — mondta Sötér István.

A vita egészének értékelésére térve Sötér annak szellemét igen egészségesnek minősítette, kiemelte, hogy a vita önkritikában, bátorságban, őszinte jószándékban és segíteni akarársban minden eddigi vitánkat felülmúlja. Különösen gazdagnak érezte a vitát módszertani tanulságokban. Nagyon jó volt e tekintetben Tolnai Gábor referátuma, melyhez csak azt a megjegyzést szeretné még hozzáfűzni, hogy a referátumban megjelölt feladatok egyikét romantika-előadásával már megpróbálta megközelíteni, s reméli, hogy a jövőben e területen is még fog tovább jutni.

Elnöki zárószavát azzal fejezte be Sötér István, hogy megjelölte a következő feladatokat :
„Az elméleti kérdések felé irányított, sokkal szenvedélyesebb munkára van szükségünk, mint eddig, s a részletkutatások továbbvitelére, mert nagyon sok vulgarizált, dogmatikus tételünk, elméletünk származott a részletkérdéseknek, a tényeknek, az adatoknak nagyon csekély ismeretéből, nem kellő feltárásából. Ezekből az adatokból a szintézist megteremteni majd kézikönyvünk feladata lesz. Ezenkívül tovább kell folytatni a vitákat abban az irányban, mint ma : nem félve a viták élességétől, ugyanakkor megbecsülve egymás véleményét, mert ilyen esetben a legélesebb vita sem lehet bántó és ledorongoló.”

A vitát összefoglalta :
Pirnat Antal